

До спеціалізованої вченої ради Д 20.051.12
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора

Гонти Олени Іванівни на дисертаційну роботу

**Рудаченко Ольги Олександрівни «Механізми управління кризовими
ситуаціями в системах соціально-економічного розвитку регіонів», яку**

**подано на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за
спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.**

**1. Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими
програмами.**

Соціально-економічний розвиток регіонів завжди залишається актуальним та пріоритетним напрямком державних інтересів. Саме активізація економічного життя в регіонах визначає тенденції економічного зростання всієї країни. Економічний розвиток регіону створює базу та є важливим джерелом підвищення якості життя населення, оскільки в ході взаємозалежних процесів економічного розвитку створюються передумови підвищення доходів, споживання, рівня освіти, медичного обслуговування та, в цілому, забезпеченості життєдіяльності населення. Тобто, економічний розвиток, зазвичай, створює передумови для розвитку соціальної сфери, тому поряд із суто економічними характеристиками нерідко розглядають соціальні показники розвитку, які є не менш важливими в

оцінці ступеня розвитку регіонів. Однак, останнім, часом, враховуючи вплив низки незадовільних внутрішніх та зовнішніх факторів, більшість регіонів України знаходяться в кризовому стані. Постає питання необхідності розробки теоретико-методологічних засад, направлених на управління кризовими ситуаціями в системах соціально-економічного розвитку регіонів.

Саме тому попередження кризових ситуацій в системах соціально-економічного розвитку регіонів та впровадження новітніх методів управління є важливим науковим завданням, що обумовлює актуальність та мету дисертаційного дослідження Рудаченко Ольги Олександрівни.

Мета дисертаційної роботи полягає у розробленні теоретико-методологічних основ наукового, організаційно-економічного та інформаційного забезпечення комплексу механізмів управління в системах регіонального розвитку в умовах зростання соціальної та економічної напруженості кризових ситуацій.

Наукові результати і висновки дисертаційного дослідження є складовою частиною розробок Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова в межах науково-дослідної роботи за темами: «Методологічні аспекти інноваційного розвитку економіки держави» (№ 0119U001188): Етап 1-3, 2019-2021 рр.; «Формування організаційно-економічного механізму управління бюджетуванням об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації» (№ 0119U001073): Етап 1-3, 2019-2021 рр.; «Підприємництво як стратегічний фактор розвитку бізнес-середовища регіону (проміжний)» (№ 0116U005497): Етап 1-4, 2016-20219 рр.; «Підприємництво та бізнес: організаційні, управлінські та економічні складові» (№0116U005497): Етап 1-2, 2020-2021 рр.

Загалом, тематика дисертаційного дослідження відповідає тематиці зазначених науково-дослідних робіт.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Наукові положення, висновки та рекомендації, що представлені в дисертації та виносяться на захист є теоретично обґрунтованими та практично підтверджені.

Проведений аналіз дисертаційного дослідження демонструє високий рівень розробки проблематики управління кризовими ситуаціями в системах соціально-економічного розвитку регіонів, їх теоретико-методологічні та практичні аспекти. Авторкою оброблено та критично проаналізовано значний перелік наукових праць вітчизняних та закордонних авторів за темою дослідження.

Чітко і зрозуміло сформовані об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження, вирішення яких дозволило отримати нові наукові положення та результати. Обґрунтування отриманих в дисертації результатів базується на використанні сукупності методів та підходів наукового дослідження: метод аналізу оболонок даних; методів повної редукції ознак, зокрема, методів рівня розвитку; методів кластерного аналізу, зокрема, ієрархічний агломеративний метод Уорда і ітеративний метод «к-середніх»; моделі бінарного вибору; методи нейромережевого моделювання, дискримінантний аналіз, дерева класифікацій, методи пробіт- та логіт-аналізу; методу рівня розвитку; методи екстраполяції: аналітичне вирівнювання тренду, шматково-лінійна регресія, адаптивні методи прогнозування, ARIMA-моделі, прогноз на основі середнього абсолютного приросту та прогноз на основі середнього темпу зростання; моделі панельних даних; метод «центру ваги»; векторні авторегресійні моделі (VAR-моделі) і моделі корекції помилки (ECM-моделі).

В основу проведених розрахунків покладена офіційна статистична інформація. Дослідження спирається на законодавчі акти Верховної Ради України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, стратегічні програмні та нормативно-правові документи; законодавчі та нормативно-правові акти, міжнародні угоди між Україною та ЄС; офіційні документи Європейської

Комісії; офіційні документи органів державного управління, статистичні дані Державної служби статистики України, міжнародні індекси та рейтинги, інформаційно-аналітичні матеріали міжнародних організацій, монографії та публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, інтернет-ресурси, результати власних досліджень автора.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Результати перевірки роботи, аналізу публікацій здобувача, аналізу тексту дисертаційного дослідження та використання автором джерел, свідчать про відсутність порушення академічної доброчесності автором дисертаційного дослідження.

Дисертація є логічно структурованою та містить анотацію, вступ, 5 розділів, висновки, список використаних джерел, додатки.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, а також наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, повідомлено про їх апробацію та публікацію.

У першому розділі «**Проблеми соціально-економічного розвитку регіонів**» розглянуто особливості соціально-економічного розвитку регіонів в сучасних умовах; проаналізовано сучасні підходи до управління в системах СЕР регіонів; наведена порівняльна оцінка і аналіз соціально-економічного розвитку країни; розвинуто теоретичні засади і методологію щодо обґрунтування та вибору індикаторів (показників) СЕР регіонів, оцінена їх інформативність.

У другому розділі «**Теоретико-методологічна база формування механізмів управління кризовими ситуаціями**» розглянуто теоретичні основи визначення поняття «кризова ситуація» та її основні види; визначена роль і значення кризових ситуацій в соціально-економічному розвитку; досліджена ефективність державного управління в системах СЕР регіонів; розроблена концепція формування механізмів управління кризовими ситуаціями в системах соціально-економічного розвитку регіонів.

У третьому розділі **«Напруженість як один із важливих факторів в системах соціально-економічного розвитку»** розглянуто теоретичні основи становлення і розвитку підходів щодо дослідження напруженості; проаналізовано сучасний стан напруженості в Україні та в світі; досліджено основні методи та моделі розрахунку рівня напруженості; побудовано інтегральні показники соціально-економічного розвитку, а також інтегральні показники соціальної та економічної напруженості кризових ситуацій регіонів та країни в цілому.

У четвертому розділі **«Оцінка і прогнозування кризових ситуацій в системах соціально-економічного розвитку регіонів»** запропоновано науково-практичний підхід до розробки інформаційно-аналітичного забезпечення механізму оцінки та прогнозування кризових ситуацій в системі СЕР регіонів; наведено групування регіонів за рівнем соціальної та економічної напруженості; спрогнозовано індикатори рівня СЕН регіонів і оцінена стійкість структурних пропорцій в динаміці.

У п'ятому розділі **«Діагностика і формування сценаріїв попередження кризових ситуацій в регіонах»** визначено типи розвитку регіонів і факторів-загроз посилення соціальної та економічної напруженості в регіонах з різним типом розвитку; розроблено інерційні сценарії в системі соціально-економічного розвитку регіонів; впроваджено методи когнітивного моделювання для сценарного аналізу стратегій превентивного управління.

3. Наукова новизна отриманих результатів, що представлені в дисертації та рефераті.

Наукова новизна отриманих результатів, що представлені в дисертації та рефераті полягає в розробці концептуального, методологічного та методико-прикладного вирішення проблем формування механізмів управління кризовими ситуаціями в системах соціально-економічного розвитку регіонів. Найбільш важливі результати дослідження, що містять елементи наукової новизни,

полягають у такому:

- обґрунтовано концептуальний підхід щодо формування механізмів управління кризовими ситуаціями в системах соціально-економічного розвитку регіонів, що поєднує положення теорії кризового управління та превентивного управління, теорії конкурентного, безпечного, сталого розвитку систем, що поглиблює методологічні основи: оцінки та прогнозування, аналізу їх впливу на стійкість систем, ранньої діагностики та локалізації ситуацій, що розширює можливості моніторингу та сценарного моделювання кризових ситуацій (с. 151-163);

- розроблено науково-практичний підхід до формування інформаційно-аналітичного забезпечення механізму оцінки та прогнозування кризових ситуацій у системі соціально-економічного розвитку регіонів, який заснований на синтезі методів кластерного аналізу, прогнозування, пробіт-, логіт-аналізу, методів теорії графів, VAR- та ECM-моделей, що дозволяє оцінити ретроспективні та перспективні тенденції посилення факторів соціальної та економічної напруженості в системах; виявити стійкі кластери регіонів за рівнем соціальної та економічної напруженості; сформувати диференційовані стратегії превентивного управління; визначити характер конвергенції регіонального розвитку (деструктивний чи позитивний); оцінити стійкість системи до посилення факторів напруженості за рахунок односпрямованої реакції на «шоки»; виявити загрози посилення соціальної та економічної напруженості, які мають враховуватися при стрес-тестуванні систем (с. 223-236);

- розроблено структурну модель прийняття рішень щодо діагностики кризових соціально-економічних ситуацій в регіональних системах та вибору превентивних заходів, спрямованих на зниження рівня напруженості. Модель дозволяє провести аналіз стійкості регіональних систем з різним типом розвитку (збалансований розвиток, економічна асиметрія, соціальна асиметрія, кризовий розвиток) до впливу короткострокових «шоків», оцінити наслідки резонансної

взаємодії з довгостроковими та середньостроковими кризоутворюючими факторами з метою формування адекватних стратегій превентивного управління (с. 277-287);

- теоретико-аналітичне обґрунтування до визначення сутності поняття «кризова ситуація», під якою розуміється ситуація, яка виникає внаслідок зростання напруженості при дестабілізації функціонування системи соціально-економічного розвитку, у зв'язку з неефективною регіональною політикою (с. 85-101, 163);

- методичний підхід до вибору інтегральних індикаторів соціальної та економічної напруженості в регіональних системах, які дозволяють оцінити чутливість систем до впливу макро- та мезо- «шоків», оцінити стабільність системи, виявити кризові фактори, сформувати інерційні та гіпотетичні сценарії розвитку регіональних систем з урахуванням зміни факторів прогнозного фону (с.204-222);

- теоретико-аналітичне обґрунтування панельних даних соціальної та економічної напруженості в регіональних системах, які дають змогу виявити кризоутворюючі та компенсаційні фактори для регіонів з різним типом розвитку (збалансований розвиток, економічна асиметрія, соціальна асиметрія, кризовий розвиток), що розширює можливості сценарного моделювання щодо попередження кризових ситуацій (с. 53-63, 152, 207-208, 225, 237, 253-254);

- підхід до класифікації регіональних систем за рівнем соціальної та економічної напруженості, який, на відміну від існуючих, враховує результати аналізу стійкості угруповання до зміни структури інформаційного простору ознак, розроблений та протестований на вихідному та редукованому просторі ознак з урахуванням виділених груп індикаторів різною частотою повторення, що дозволяє підвищити якість управлінських рішень при формуванні диференційованих стратегій превентивного управління враховуючи особливості територіального розвитку (с. 237-256);

- моделі розпізнавання класу регіонів за рівнем соціальної та економічної напруженості, які, на відміну від існуючих, враховують подібність як

ретроспективних, так і перспективних тенденцій зміни факторів соціальної та економічної напруженості, що підвищує достовірність прогнозів схильності міграції регіонів із кластера зі збалансованим розвитком до кластера з асиметричним або кризовим розвитком, що підвищує ефективність стратегій превентивного управління (с.229-234, 259-263);

– методичне забезпечення до прогнозування стійкості регіональних систем до посилення факторів соціальної та економічної напруженості, яке засноване на методах теорії графів, таксономії, аналізу системоутворюючих регіонів, кластерного аналізу та прогнозування, що дозволяє оцінити чутливість індикаторів до формування кризових ситуацій під дією «шоків» (с. 153, 160-161, 225-226, 273, 287).

4. Повнота викладення у відкритому друку наукових положень дисертації.

Теоретичні та методичні положення, що викладені в дисертації оприлюднені, у 53 наукових працях (загальний обсяг опублікованих праць – 37 друк. арк., з яких особисто автору належить 25,1 друк. арк.), в склад яких входять: 6 розділів у колективних монографіях; 32 статті, серед опублікованих наукових праць автора 9 проіндексовано у міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science, 20 – у наукових фахових виданнях України та інших виданнях України, які внесені до міжнародних наукометричних баз та 3 – у наукових періодичних виданнях інших держав; 15 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Основні результати дослідження апробовано на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні проблеми та механізми регулювання міжнародних економічних відносин» (м. Київ, 13 жовтня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, облік, фінанси, управління і право:

теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку» (м. Полтава, 16 лютого 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні економічні відносини на сучасному етапі: стан, проблеми та розвиток» (м. Дніпро, 16 лютого 2019 р.); XI Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем» (м. Харків, 11-12 квітня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку нової економічної системи на державному та регіональному рівнях» (м.Київ, 05 жовтня 2019 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки» (м. Дніпро, 9 листопада 2019 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти» (м.Київ, лютий 2019 р.); The 3rd International scientific and practical conference “Perspectives of world science and education” (Osaka, Japan, November 27-29, 2019); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції економічного спрямування «Світ економічної науки» (м. Тернопіль, травень, 2020 р.); XII Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем» (м. Харків, 09-10 квітня 2020 р.); VIII International Science Conference «Impact of modernity on science and practice» (Madrid, Spain, April 6 – 7, 2021); Socio-Economic Challenges: Proceedings of the International scientific and practical conference (Sumy, November 3-4, 2020); Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Перспективи розвитку територій: теорія і практика», (м.Харків, 19–20 листопада 2020 р.); I International Scientific and Theoretical Conference «The driving force of science and trends in its development» (Coventry, United Kingdom, January 29, 2021); I Correspondence International Scientific and Practical Conference «Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities» (Vienna, Austria, 19 February 2021); II International scientific and practical conference «Modern trends of scientific development» (Vancouver, Canada January 18-

21, 2022).

Підсумовуючи усе вищесказане, можна констатувати, що оприлюднення винесених на захист положень наукової новизни та результатів дисертаційного дослідження Рудаченко О.О. у відкритому друці здійснено із врахуванням вимог МОН України у повній мірі.

5. Практичне значення й впровадження результатів дослідження.

Основні практичні розробки та науково-методичні рекомендації, представлені здобувачем у дисертації, впроваджено у діяльність: ОПП в Харківській області регіонального відділення ВГО «Український союз промисловців і підприємців» (довідка № 405/1/2 від 06.04.2022 р.) під час впровадження механізмів оцінки і прогнозування кризових ситуацій в системі соціально-економічного розвитку регіонів; апарату Харківської обласної військової адміністрації під час написання стратегії розвитку Харківської області, де було враховано, запропоновану здобувачем, систему інтегральних показників соціально-економічного розвитку регіонів (довідка № 01-83/3147 від 05.09.2022 р.); Адміністрації Московського району Харківської міської ради під час формування програм соціальної та економічної підтримки підприємств району (довідка від 14.07.2022 р.); Нововодолазької селищної громади в процесі формування механізмів діагностики ситуацій в системі соціально-економічного розвитку (довідка №02-21/359 від 15.02.2022 р.); Департаменту Інфраструктури Харківської міської ради Харківської області Виконавчого комітету під час впровадження механізмів управління кризовими ситуаціями на різних рівнях управління (країна, регіон, місто, громада) (довідка від 03.02.2022 р.); Північно-Східного наукового Центру НАН і МОН України при розробці структурної моделі прийняття рішень щодо діагностики кризових ситуацій, яка направлена на підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону (довідка № 11 від 13.01.2022 р.); КП «Харківводоканал», де методологічне підґрунтя до формування

інерційних та гіпотетичних сценаріїв розвитку регіональних систем з урахуванням зміни факторів прогнозного фону, що впливають на діяльність комунальних підприємств дало можливість керівництву заздалегідь розробити превентивні заходи, що направлені на зниження соціальної та економічної напруженості (довідка № 2 від 15.02.2022 р.); ТОВ «Сокар Петролеум», де наукові результати дослідження дали можливість сформулювати стратегію управління на підприємстві (довідка від 15.09.2021 р.).

6. Оцінка мови і стилю дисертації, відповідність дисертації паспорту спеціальності та змісту реферату, вимогам МОН України.

Текст дисертаційної роботи Рудаченко Ольги Олександрівни викладено науковим стилем, українською мовою. Дисертація виконана на достатньому науковому рівні, є самостійно виконаною роботою та має цілісний, завершений характер.

Дисертація чітко та логічно структурована та складається з анотації, вступу, п'яти розділів, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел, що викладені на 478 сторінках, у т. ч. основний текст займає 342 сторінки.

Представлена робота відповідає паспорту спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

В рефераті в повній мірі відображено зміст дисертації та основні положення й результати, отримані під час дослідження. За обсягом та оформленням реферат відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України.

7. Дискусійні положення та зауваження.

Оцінюючи представлену дисертаційну роботу в цілому позитивно, слід відмітити деякі дискусійні положення та зауваження:

1. Алгоритм побудови інтегральних показників соціально-економічного розвитку, а також соціальної та економічної напруженості регіонів (країни), який

представлений на рис. 3.1 (с. 205) потребує більш детального опису етапів та завдань, які в ньому вирішуються.

2. Авторкою згадано в роботі, що чим ближче значення інтегральних показників соціально-економічного розвитку до одиниці, тим вищий рівень розвитку і навпаки – чим ближче значення до нуля, тим нижчий рівень (с. 209), проте не обґрунтовано як саме відбулось визначення їх діапазону.

3. В роботі опрацьовано значний масив статистичної інформації із використанням сукупності різноманітних статистичних методів та моделей щодо управління кризовими ситуаціями (с. 151-163, 205-212, 225, 237, 266-267, 273-274, 279-289). В той же час обмежено представлено інформацію щодо пакету прикладних програм, які використовувалися в роботі для проведення дослідження.

4. Доцільно було б більш детально описати формування якісної шкали кількісної оцінки впливу факторів в когнітивній моделі, яка представлена в таблиці 5.9 (с. 325).

5. Автором детально обґрунтовано визначення поняття категорії «напруженість» (с.165-179), досліджено вітчизняними та зарубіжними науковцями основні стадії її виникнення, характеристики та типи, проте великої уваги приділено саме соціальній напруженості. Необхідним є доповнення визначення економічної напруженості.

6. В роботі автором досліджено міжнародні показники, що характеризують розвиток регіонів та країни. До таких показників віднесено Індекс людського розвитку, аналіз цього показника наводиться на с. 125, 130, 136, 181, 197, однак, цей показник не входить до складу показників, що формують діагностичні індикатори, тому детальний опис цього індексу необхідно обмежити.

Зазначені зауваження та недоліки мають дискусійний характер, але в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

8. Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам.

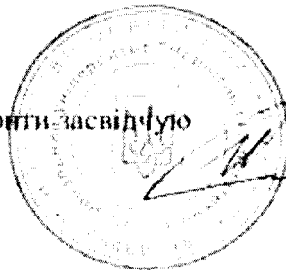
В цілому слід зазначити, що дисертація Рудаченко Ольги Олександрівни виконана самостійно на актуальну тему та має завершений характер. Тема розкрита в повному обсязі відповідно до мети та завдань дослідження, що дозволило отримати нові теоретико-методологічні положення, концептуальні та методичні засади управління кризовими ситуаціями. Результати, отримані автором самостійно обґрунтовані із використанням сукупності нових методів. В рефераті дисертації відображено основні положення та зміст роботи.

Дисертаційне дослідження повною мірою відповідає паспорту спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. Все вищезазначене дозволяє стверджувати, що дисертаційне дослідження Рудаченко Ольги Олександрівни на тему «Механізми управління кризовими ситуаціями в системах соціально-економічного розвитку регіонів» відповідає вимогам «Порядку присудження (позбавлення) наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 р. № 1197, а її авторка заслуговує присвоєння наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Офіційний опонент:
професор кафедри туризму,
Національний університет
«Чернігівська політехніка»,
доктор економічних наук, професор

Олена ГОНТА

Підпис д.е.н., проф. О. І. Гонти-засвідчую
Секретар Вченої ради



І.М. Олійченко

